

לכאורה משמע מהתוס' שנקטו את ה'קל וחומר' להלכה. ואולם הרמב"ם פסק כרב, ומשמע שאינו סובר ה'קל וחומר' (וע' בשפת אמת), ולפי"ז גם אם אינו אוסר הגפנים – זרעיו ייאסרו. ואולם בחזו"א (כלאים ג, כ) פרש דברי התוס' ביבמות שמשמע להם מלשון הגמרא שאפילו לרב שאינו סובר ה'קל וחומר', בכלאים דרבנן מותרים גם הזרעים לדעת ר' יוסי ר"ש שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, שאין כאן כלאים כלל ולא שייך לאסור מטעם קנס. וע"ע קרן אורה. יש מפרשים בסוגיא שהנידון להתר הגפנים לא (רק) משום שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אלא משום שהם סמדר ואינם נאסרים (ע' בהרחבה בראב"ן שם; שנות אליהו על המשניות; קרן אורה; מנחה טהורה; חזון איש כלאים ג, כב).

'השוחט את הכבש לאכול כזית מחבירו למחר – מהו, חבירו כבש משמע ולא מפגל או דלמא לחם משמע ומפגל'. לפי דעות הראשונים שפיגול חל בדיבור (ע' במצוין בתחילת זבחים ובתחילת מסכתנו), הספק מובן, שהשאלה היא מהי משמעות דבריו ולמה מתכוין האדם בדיבור זה. אבל לשיטות הסוברות שפיגול חל במחשבה, צריך באור מה מקום יש להסתפק במשמעות 'חבירו' הלא הכל תלוי במחשבתו. ודוחק לומר שמחשב מלים ואינו מחשב את המעשה אשר יעשה.

ואפשר לומר שהספק הוא מפני שכשאמר דברים אלו, הדיבור מבטל מחשבה, הלכך אין לנו ללכת אלא על אחר משמעות דבריו, גם אם יאמר שהתכוין לדבר אחר (עפ"י חזון איש קמא כח, ד).

ובשפת אמת פרש הגמרא לפי שיטת הראשונים שצריך דיבור [וכן בשיטה מקובצת (ב"מ מג: תוס' שאנץ) כתב להוכיח מכאן שפיגול בדיבור דוקא]. וכתב שנראה שמדובר שאומר שבדעתו היה כשאמר 'חבירו' על הלחם, והשאלה היא האם ניתן לפרש כן במשמעות 'חבירו', או שמא אין זה נכלל במשמעות הדיבור ואין מועיל מה שהיה בלבו, שדברים שבלב אינם דברים, שהרי בפיו אמר 'חבירו' ואין במשמע על הלחם.

ולפי זה כתב, בדחית הגמרא **'דלמא דפריש ואמר חבירו כבש'** – היה אפשר לומר שאומר שכוונתו היתה על הכבש. ואפשר שאכן זהו פירוש הגמרא, שאמר שכן היתה כוונתו. וצריך עיון לדינא.

אך לסברת החזו"א, גם לדעת הסוברים פיגול חל במחשבה ללא דיבור, אם דיבר וחשב בלבו אחרת – הדיבור הוא הקובע ואין הולכים אחר לבו הסותר את פיו. ובפרט לפי סברת כמה מהאחרונים שדבר שחל בלב, אם מוציא מפיו, דעתו שיחול כפה ולא בלב. ונתבאר במק"א. וע"ע במובא ביוסף דנת זבחים כט.

דף טז

ז'חכמים אומרים: אין בו כרת עד שיפגל בכל המתיר'. בכל המקומות בגמרא ובתוספתא שדנו על פיגול בחצי מתיר, לא מצאנו שדנו אלא במחשבת 'שלא בזמנו', אבל ב'שלא לשמו' – לא נזכר. ונראה שיש לחלק ביניהם, כי מחשבת פיגול תלאתה תורה באם האכל יאכל – שמחשבתו על אכילת אדם או אכילת מזבח, וכיון שהעבודות הן אלו המתירות את הקרבן לאכילת האדם או המזבח, הלכך סוברים חכמים שאין פיגול אלא אם מפגל ב'מתיר' שלם ולא בחצי מתיר, אבל מחשבת שלא לשמו שאינה תלויה כלל באכילה אלא היא 'מחשבת עבודה' כשלעצמה, יתכן ואין הפרש בין מתיר שלם לחצי, וגם בחצי מתיר פסול מן התורה. [וכן מצינו נידון זה בש"ס לענין מחשבת ערלים בקרבן פסח – כי גם שם מחשבתו שיאכלוהו ערלים, בדומה למחשבת פיגול] (עפ"י אור שמח הל' פסולי המוקדשין טז. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ג נא, ג שנשא ונתן לפי"ז לבאר דברי התוספתא קרבנות א, ד; פסחים ד. וכן בחדושי הר צבי הסתפק בדבר.

וכן צידד בקהלות יעקב ריש מסכתין. ובחזו"א (קמא כו, א) נראה שנקט בפשיטות שאין חילוק, כפי שהעיר בקה"י.
א. יש אומרים בדעת הרמב"ם שאעפ"י שאין מפגלין בחצי מתיר מ"מ פסול מן התורה, אלא שאין בו דין 'פיגול' לענין כרת. לפי"ז כמובן אין נפקותא בשאלה זו אלא במחשבת 'חוץ לזמנו' ולא ב'חוץ למקומו' או 'שלא לשמה', שהרי בכל אופן הקרבן פסול. אמנם כבר תמהו שמהסוגיא דלעיל יד: מבואר שלחכמים אינו פסול אלא מגזרה דרבנן. וכן כתבו התוס' בזבחים מא:
ב. בשפת אמת צידד לומר שאף על פי שאין פיגול בחצי מתיר לדעת חכמים, איסור מחשבת פיגול קיים בכל אופן. וע"ע במובא ביוסף דעת זבחים כט מהאחרונים ז"ל, לחלק בין חלות פסול פיגול ובין איסור המחשבה.

'שחט אחד מן הכבשים לאכול ממנו למחר – הוא פיגול...' אף על פי שכבש אחד אינו אלא חצי מתיר, וגם שני הכבשים מעכבים זה את זה (כו.), ונראה לפי זה שאם נפסל השני כגון שנשפך דמו, אף הראשון פסול ואסור לאכול – הרי שזריקת הדם של הכבש השני מתירה את הכבש הראשון באכילה. ואם כן יש לשאול מדוע לחכמים חל פיגול בשחיטת כבש אחד והלא חצי מתיר הוא אף כלפי עצמו? וצריך לומר שעיקר המתיר של כל כבש אינו אלא הוא עצמו, אלא שמצד אחר נפסל בפסולו של חברו, כיון ששניהם מעכבים זה את זה. ולכן כל אחד נחשב 'מתיר' שלם ביחס לעצמו (עפ"י שפת אמת; קרן אורה).

'שכל העושה על דעת ראשונה הוא עושה.' נראה, דוקא בכגון זה נחלקו החכמים, מפני שעושה איסור במחשבתו. אבל במחשבת התר והכשר כגון 'לשמה', הכל מודים לסברת 'כל העושה על דעת ראשונה הוא עושה', כמבואר בריש מסכת זבחים ללא חולק. ע"ע בענין זה במובא ביוסף דעת זבחים מא:

– אפשר אפילו אם יאמר אחר כך שלא עשה על דעת ראשונה אלא בסתם ללא כוונה, אנו דנים את מעשהו על דעת הראשונה (עפ"י אור זרוע הלכות יבום תריא. ויש לדקדק קצת כדבריו מלשון התוס' כאן בד"ה קתני). בשפת אמת צידד לומר כן אלא שהקשה על כך מצד הסברה, כיצד יתכן לעשות פיגול בלי מחשבה. ועוד הקשה לפי זה מה תרצו רבא ורב אשי ששתק באחת מהם ופיגל בשניה או בשלישית, מה מועיל גילוי דעת בשלישית לבטל הפיגול שחל בשניה בסתם. ונראה לכאורה שקושיא אחת מתרצת בחברתה; כי באמת אין פיגול ללא מחשבה, אלא מכח שאדם עושה מעשיו על דעת ראשונה הרי זה כמפרש על דעת ראשונה אני עושה, ואולם כשיש הוכחה שלא עשה ע"ד ראשונה, גם אם ההוכחה נראית רק לאחר מכן – אין זה פיגול.

'במה דברים אמורים בקמיצה ובמתן כלי ובהילוך, [אבל] בא לו להקטרה...' מדברי רש"י משמע שבלבונה לא היה כלל מתן כלי אלא הקטרה בלבד, והיא הסיבה שהקמיצה ומתן הקומץ בכלי נוכח ההילוך לקראת מתן כלי, כמבואר בע"ב [אינן נחשבות 'חצי מתיר', שהרי עבודות אלו אינן בלבונה אלא בסולת בלבד.

ואולם בברייתא המובאת במסכת סוטה (יד) מבואר שהיה נותן את הלבונה בכלי עם הקומץ. וכן מובא ברמב"ם (מעשה הקרבנות יב). ואכן מפורש ברמב"ם (פסולי המוקדשין טז, ז) שכל העבודות שישנן בקומץ ישנן גם בלבונה, ולכך אינו פיגול עד שיחשוב בשתייהן. וכבר תמהו על פסק זה מסוגיתנו (ע' משנה למלך שם ועוד).

ואפשר שמחלוקת תנאים היא בין הברייתות שבכאן ובסוטה, והכריע הרמב"ם כפי פשטות לשון סתם משנתנו 'פיגל בקומץ ולא בלבונה' – שעל כל העבודות מדובר. 'אך עם כל זאת קשה מאד לעשות מחלוקת בין ברייתא דהכא לברייתא דסוטה...'. (עפ"י קרן אורה. וכעין זה כתב בחזו"א (כב, יב–יג) שלהרמב"ם נראה שתנא דברייתא חולק על תנא דמתניתין בראש הפרק, האם הקמיצה וההולכה ומתן כלי של הקומץ נחשב חצי מתיר

אם לאו. וע"ש שכתב שגם לתנא דמתניתין יש מתן כלי בלבונה אלא שענינה שונה ממתן כלי דקומץ). ולשיטת רש"י צריך לומר שאכן לכתחילה נותן את הלבונה בכלי על גבי הקומץ, אך אין זה לעיכובא (קרא אורה). או בסגנון זה: נתינת הלבונה בכלי אינה בתורת עבודת הקבלה כנתינת הקומץ, אלא גזרת הכתוב הוא לקדשה בכלי לאחר הליקוט [ולמדו זאת בסוטה מן הכתוב ואת כל הלבנה אשר על המנחה], הלכך לענין הגדרת ה'מתיר' נחשב מתן הקומץ בכלי כ'מתיר' שלם כיון שעבודת הקבלה נעשית רק בקומץ בנתינתו לכלי, ולא בנתינת הלבונה בכלי (עפ"י חדושי הגר"ח הל' פסוה"מ יח, יב. [ובסגנון שונה יש בחזו"א כב, יב]).

משמע קצת מדברי הגר"ח שם (בר"ה והנה אכתי, במוסגר בחצאי לבינה), שגם לשיטת רש"י, אם הקטיר את הקומץ ללא הלבונה, יש ליתן את הלבונה בכלי ולהקטירה, כי מתן הלבונה בכלי הוא דין לעצמו, ללא קשר עם קידוש הקומץ בכלי והקטרתו.

ואולם לדברי הקרא-אורה יש לומר שנתנית הלבונה בכלי עם הקומץ אינו משום 'מתן כלי' אלא נאמר בזה רק שלכתחילה יש להקטירם יחדיו, מאותו כלי. וכן מורה פשוט לשון הברייתא דסוטה – '... וקומץ ממקום שנתרבה שמנה ונותנו לתוך כלי שרת ומקדשו בכלי שרת, ומלקט את לבונתה ונותנה על גביו' – כלומר על גבי הקומץ [ואין לומר על גבי הכלי, שהיה לו לומר 'לתוכו', כמו שנקט גבי הקומץ]. הלכך אם הקטיר הקומץ לבדו, יכול אף לכתחילה להקטיר הלבונה ללא כלי. ומה שאמרו לעיל (יג): 'אי בעי האי מקטר ברישא ואי בעי האי מקטר ברישא' היינו מצד עיקר דינם, שאין זה 'מתיר' של זה, אך לכתחילה יש להקטירם יחדיו כמו שלמדו בסוטה שם. ובוה מיושב יותר לשון רש"י (בע"ב ד"ה הילוך) 'אין מתן כלי בעבודת לבונה' – שאעפ"י שצריך ליתנו בכלי עם הקומץ, אינו מתורת מתן כלי כלל אלא שיש לאחדו עם הקומץ בהקטרה. וכל זה רק לשיטת רש"י, אבל להרמב"ם משמע שהלבונה טעונה מתן כלי, שלכך כתב שאינו פיגול עד שיחשב בנתינת שניהם בכלי. וע"ע במובא ביוסף דעת סוטה יד:

'שתי תשובות בדבר, חדא דהיינו קמייתא, ועוד...' קושיא זו יכול היה להקשות גם מן המשנה; 'פיגול בקומץ ולא בלבונה, בלבונה ולא בקומץ' – משמע בין שהתחיל במחשבה ואח"כ שתק ובין ששתק ואח"כ חשב, בשני האופנים חולק ר' מאיר, כי אם הכוונה 'שכבר חשב' למה לי תרוייהו. אלא שקושיא זו אינה קשה כל כך, ועיקר קושייתו מסתמכת על ה'ועוד התניא אחר כך'. ולכן מקשה מן הברייתא דוקא (חק נתן זבחים מב: [ע"ע במצוין ביוסף דעת ב"ב קכב: קנד: על קושיות 'חדא ועוד']). עוד יש לומר שמהמשנה אין קושיא, כי אפשר לפרש שפיגול בקומץ אבל בלבונה פירש שאינו מפגל. רק בברייתא שמדובר שהשני בשתיקה קשה (שפת אמת).

(ע"ב) זהאי כיון דחשיב בה בפנים פסליה, כי מדי בהיכל מיא בעלמא הוא דקא מדי?'. צריך באור דאם כן בכל פיגול בשחיטה לימא דכמאן דלא אדי דמי. ונראה דלגבי נפשי' פשיטא לגמרא דלפיגולו מרצה, ולא הקשה אלא דדם הפר לגבי השעיר או איפכא כמיא בעלמא דמי' (מהגר"א נבנצל שליט"א. וערש"י ותוס' סברות נוספות. וכן בשפ"א כאן ובזבחים מב: כתב דרך נוספת). ובחזו"א (יב, ח) צידד בתחילה כסברת הרב שליט"א, אך כתב לדחות זאת ע"ש. ובמקום אחר (קמא לא, ב) כתב סברא נוספת. וע"ע בזה ב'חדושי הגר"ח על הש"ס – השלם' אות שלד, עמ' קצר.

'... והא כמ"ד אין מערבין' – אבל לפני הזאת שבע על טהרו של מזבה – מערבים את דם הפר והשעיר. שאם לא כן נמצאו שבע מתנות נוספות על ארבעים ושבע. ולכן גם שפיכת שיריים אחת לשניהם, כיון שערכו את הדמים לפני מתן שבע.

וטעם הדבר, לפי שכתוב והזה על המזבח שבע פעמים ואין להוסיף על שבע ולכך מערבים (עפ"י תוס' ישנים יומא מה: שפת אמת).

'אחרים אומרים הקדים מולים לערלים כשר... וקיימא לן דבחצי מתיר פליגי'. ואם תאמר הלא אף לחכמים מחשבת פיגול בחצי מתיר פוסלת את הקרבן, ומדוע כאן כשר? – יש לומר כיון שטעמם משום גזירה (יד): הלכך אין לגזור כאן סימן אחד אטו שני סימנים, (תוס' זבחים מא:), כי חצי שחיטה ניכרת ולא יבואו להחליפה בשחיטה שלמה, שלא כבונך שגזרו אטו בונך חברו (עפ"י חדושים ובאורים יב. ע"ש).

דף יז

'אין הקטרה מפגלת הקטרה' – ואפילו לפי דעת חכמים (בראש הפרק) שהקומץ על מנת להקטיר הלבונה חוץ לזמנו – פיגול, שונה שם שיש שייכות ללבונה עם הקמיצה, שהרי אין להקטירה קודם הקמיצה (עתוס' לעיל יד. ד"ה והלבונה), אבל הקטרת הקומץ אינה שייכת להקטרת הלבונה הלכך אינה מפגלתה (עפ"י רעק"א; חזון איש כב, יא).

'אמר ליה אביי עני מרי, משמיה דרב? – אמר ליה: אין. איתמר נמי, אמר רב חסדא אמר רב: אין הקטרה מפגלת הקטרה' – ומדוע לא אמר רב מנשיא בר גדא מאמר זה בשם אמרו [שאע"פ שלא שמע ממנו בעצמו רק דרך רב חסדא, היה לו לומר 'משום רב' שהוא מקור המאמר ע' נזיר נו.]. – אפשר שרב לא אמר אלא 'אין הקטרה מפגלת הקטרה' [כמו שאמר רב חסדא בשמו], ורב חסדא הוסיף מעצמו לבאר שרב אמרה אפילו לדעת ר' מאיר. וטעמו, כי סברת חריפי דפומבדיתא מסתברת, שכשחישב על הלבונה אין זה 'חצי מתיר' – אלא ודאי טעמו של רב הוא משום שהלבונה אינה מותרת על ידי הקומץ ולכך אין כאן מחשבת פיגול, וממילא מובן שגם ר' מאיר מודה בזה (שפת אמת).

'הא מילתא אבל ע לי רבי חנינא ותקילא לי ככוליה תלמודאי' – כלומר חביבה עלי (רש"י). ברמז הקרוב לפשוט: בליעת דברי תורה באדם עד שנעשים עצם מעצמיו ובשר מבשרו, לא ימוש ממנו – תלויה במדת שקיקתו ושמחת לבו בדברי תורה; ככל שחביבים עליו ביותר וערבים לחכו – יבואו כמים בקרבו וכשמנון בעצמותיו (וכמו שכתב בהקדמת ספר אגלי טל. וע' גם 'דרש משה' סוף תצא). ועל דרך זו פרש הרה"ק רש"ש מאמשינוב זצ"ל (אמרות טהורות ח"ג עמ' סא) את הכתוב (בתהלים קיט, טז): בחקתיך אשתעשע – לא אשכח דבריך; השעשוע והשמחה בלימוד הגם סגולה לזכרון.

'הקטיר קומץ להקטיר לבונה (ולבונה) לאכול שירים למחר – פגול... לעולם קסבר אין הקטרה מפגלת הקטרה ואין מפגלין בחצי מתיר, ושאני הכא דפשא ליה מחשבה בכולה מנחה'. רש"י מפרש שחשב בשעת הקטרת הקומץ על שני הדברים; להקטיר לבונה וגם לאכול השירים חוץ לזמנם. והרמב"ם (פסוה"מ טז, ח) מפרש שחשב בהקטרת קומץ להקטיר לבונה למחר, ובשעת הקטרת הלבונה חשב לאכול שירים למחר. [כפי הנראה גרס את המלה שבסוגריים – 'ולבונה לאכול שירים', כלומר שבהקטרת הלבונה חישב כן (מפרשים)].
והסברות טעונות באור, מדוע יפגל בכך הלא כל מחשבה לעצמה אינה מפגלת.